

Ordbog for Kappel Stubmølle

Holger Villadsen, november 2015

Denne ordbog for Kappel Stubmølle har som grundlag en indberetning fra møller Hans Peder Christensen (HPC), der er født den 1. maj 1870 i Tillitze sogn. Han kom i lære som møllersvend på Kappel Stubmølle ca. 1886. Den møller, som han har stået i lære hos, har vel især været Rasmus Clausen, som købte Kappel Stubmølle i 1887. Senere var HPC møllersvend på to andre hollandske møller på Lolland. I 1896 kom han til Landsled Mølle på Møn, hvor han arbejdede som møller til 1947.

I 1957 udfyldte han et udførligt spørgeskema fra *Institut for jysk sprog- og kulturforskning*. En indskannet version af indberetningen kan findes på internetsiden www.mølleordbog.dk. På grundlag af denne indberetning har jeg forsøgt at lave en alfabetisk liste over de ord, som han brugte om de forskellige dele i en stubmølle. Ordene kan være farvet af, at han det meste af livet var møller på Møn. Men han har forsøgt at tage særskilt hensyn til Kappel Stubmølle, hvor han blev udlært som møllersvend.

I et vist omfang er ordforklaringerne udbygget med bemærkninger om den aktuelle status på Kappel Stubmølle.

Akselhjulet: Det store gearhjul i toppen af stubmøllen. HPC kalder det også for knaghjul. I Kappel er der kamrækker på begge sider af akselhjulet. Den forreste kamrække trækker direkte på hovedkværnens spilstok. Den bagerste trækker en bom med stjernehjul, og stjernehjulet trækker drivbommen til skalkværn. Akselhjulet kaldes normalt for hattehjul.

Akselhoved: Mølleakslens forreste ende, hvor vingerne er fastgjort til akslen. Da HPC var møllerlærling i Kappel, var akselhovedet af egetræ og en del af mølleakslen. Det nuværende akselhoved i Kappel er af støbejern og anbragt ved en restaurering i 1950'erne.

Bagtap: Den bagerste del af mølleakslen. Bagtappen er en del af det bagerste leje, som findes på lillesølebjælken eller bagtapbjælken.

Brohest: Den bjælke på sækkeloftet, der via langjernet bærer kværnens løber. Brohesten kan hæves og sænkes ved hjælp af letteværket.

Bukken: Et stykke træ, der understøtter svansens frie ende. I Kappel var det i slutningen af 1800-tallet en »tvejegroet gren«, som også kan ses på tegninger og foto fra begyndelsen af 1900-tallet.

Drivaksel: Bruges måske af HPC som betegnelse for spilstokken, der driver løberen.

Drivbom: HPC bruger dette ord om den aksel, der trækker skalkværn.

Foden: Det vandretliggende tømmer, som bærer stubben. HPC: »Grunden var et Kors af Kampesten. Oven paa Grunden blev lagt et dobbelt Kors af svært Ege-

tømmer. I det 4-kantede Hul, som fodtømmeret dannede, stod den Stub, som hele Møllen hvilede paa«. Foden blev fornyet i 1989.

Hovedbjælker: De to vandretliggende bjælker, som hviler på enden af stensbjælken. Bjælkerne er blevet fornyet ved restaureringen i 1989.

Hækkeri: Vingerne er forsynet med et tremmeværk af trælist, som kaldes hækkeriet. De danner underlag for kludesejlene.

Knaghjulet: Det store tandhjul i toppen i stubmøllen. HPC kalder det også for: Akselhjulet. Det kaldes normalt for: Hattehjulet.

Krøjepæle: Pæle der er gravet ned i jorden i en kreds rundt om møllen. De bruges til at fastholde krøjevognen, når møllen krøjes.

Krøjevogn: Det spil som bruges, når stubmøllen skal krøjes. Rundt om møllen er anbragt 12 krøjepæle, som krøjevognen sættes ned over.

Kværnskrue: Den tragt, som kornet hældes op i, når det skal males i kværnen. Kværnskruen hviler på stolen og befinder sig ovenover ringkar og kværn. Kværnskruen kaldes også for: Kube.

Langjern: Den jernaksel, der hæver og sænker løberen. I toppen af langjernet findes sejlet, som griber fat i løberens underside. Langjernet hviler på brohesten, der kan hæves og sænkes med lettetangen.

Lettetang: Den stang, hvormed letteværket betjenes. HPC i en forklaring til en tegning: »2 Brostolper fra Gulv til Loft med Brohest og Tærne samt Letteværk. Er Lodet ikke tungt nok saa maa Snoren 2 Gange om Letstangen«.

Letteværk: Er beregnet til at regulere afstanden mellem løber og ligger i kværnen. Det betjenes med lettetangen, der fungerer som en vægtstang. Letteværket består af 2 brostolper, en brohest og en lettetang.

Lillesølebjælke: Den bjælke som mølleakslens bagerste leje hviler på. Bjælken ligger øverst i stubmøllens bagside (ud mod svansen). Den kaldes andre steder for: bagbjælke, tapbjælke eller læbjørnen.

Løberen: Den øverste møllesten i kværnen. Den drejes af spilstokken og løftes eller sænkes ved hjælp af letteværket. I midten af løberen findes øjet, som kornet kommer ned igennem, når det skal formales.

Mølleaksel: Møllens store hovedaksel. I den ene ende er der et akselhoved, som vingerne er stukket igennem. Mølleakslen bæres af to bjælker: Forrest af sølebjælken med sølestenen og bagerst af lillesølebjælken (også kaldet bagtapbjælken). Midt på mølleakslen er fastkilet det store akselhjul med kamme til begge sider.

Perse: Stubmøllens bremse, der bremser vingerne ved at klemme nogle bremseklodser sammen om akselhju-

let. Persen betjenes ved hjælp af en persebom og et snoretræk. Når persebommen hæves, løsnes bremsen; når den sænkes, aktiveres bremsen.

Ringkar: Den trækasse, der ligger uden om kværnen og forhindrer melet i sprede sig i hele møllen. Kaldes også for støvkar.

Saddelbjælker: De to nederste vandrette bjælker i møllehuset under sækkeloftets gulv. De udgør det nederste leje, når stubmøllen krøjes og drejer på møllesadlen.

Sejlet (seglet): Det stykke metal, der løfter og drejer løberens. Sejlet griber fat i løberens underside. Sejlet er anbragt oven på langjernet, som via letteværket løfter løberens. Spilstokken griber fat i sejlet oppefra og drejer løberens.

Skalkværn (skallekværn): Hurtigt roterende kværn med kun én sten, hvor arbejdsfladen er den lodrette kant ud mod kippen (en perforeret jernplade). Kværnen er beregnet til at fjerne skallen på kornet. Den bruges til at forberede hvede til formaling eller til at fremstille byggryn. I Kappel ligger skalkværnen i en kasse på sækkeloftet. En bom fører kraften fra akselhjulet ned til et vandret stjernehjul, som trækker drivbommen til skalkværnen. Skalkværnen kaldes også for grubbekværn.

Slagskrue: Den frit ophængte bakke, som kan sættes til at ryste kornet ned i øjet på løberens. Kornet hældes først op i kværnskruen og løber derfra ned på slagskruen, der rystes af den firkantede spilstok. Slagskrue kaldes også for skoslaget.

Sporterne: Også kaldet terne og skrueterne.

Skruer: Den tragt, som kornet hældes op i, når det skal males i kværnen. Kaldes også for kværnskruer eller kube.

Skråstivere: Bjælkerne i møllens fodstykke. Bjælkerne støtter og bærer stubben.

Skråtuden: Det træør, der leder melet fra kværnen ned til melsækken på sækkeloftet. Den kaldes også for tuden eller nedløbet.

Skørtet: Den nederste del af møllens bræddebeklædning. Skørtet dækker til dels møllefoden.

Spilbjælke: En tværgående bjælke på kværnloftet. På spilbjælken findes toplejet for spilstokken, der driver løberens. Spilbjælken er anbragt lige foran akselhjulet.

Spilstokken: Den aksel, der driver en kværn. Spilstokken kan også kaldes for drivakslen. Toppen af spilstokken (spiltappen) drejer rundt i et leje på spilbjælken. På spilstokken er fastkilet et stokkedrev, der drives af akselhjulet. Forneden griber spilstokken fat i sejlet, som drejer løberens. Spilstokken til hovedkværnen i Kappel er lavet af jern. Midt på er spilstokken firkanten, sådan at den kan ryste slagskrue.

Stenbjælke: Den vandretliggende bjælke, som hviler oven på stubben og hvorpå hele møllen hænger. Stenbjælken bærer de to hovedbjælker. HPC: »Stenbjælken er 12 x 18 tommer«. Stenbjælken er formentlig fornyet i 1844, som er det årstal, der står på stenbjælken i Kappel Stubmølle.

Stjernehjul: Vandretliggende gearhjul på sækkeloftet. Det sidder på en bom, der drives af en kamrække på bagsiden af akselhjulet. Stjernehjulet driver skalkværnen.

Stol: Den træramme oven på ringkarret, som bærer kværnskruen. Stolen kaldes også for slæden eller skoladet.

Stokkehjulsdrev: Et gearhjul af træ. Kværnens stokkehjul sidder på spilstokken. HPC: »Et stokkehjulsdrev består af to skiver, der er sammenføjet af fire stykker bøgetræ med et jernbånd mellem skiverne. Der er tolv hvidbøgsstokke imellem«.

Stubben: Det kraftige lodretstående tømmer i midten af stubmøllen. HPC: »I det 4-kantede Hul, som Fodtømmeret dannede, stod den Stub, som hele Møllen hvilede paa«. På Kappel Stubmølle er stubben formentlig fra 1730 og hører til stubmøllens oprindelige træværk.

Svansen: Den kraftige bjælke, der stikker ud fra stubmøllens bagside. Den bruges som trappe, og når møllen skal krøjes. Den kaldes andre steder for stjert eller svøbe.

Sækkeloftet: Stubmøllens nederste etage. Den kaldes mange steder for broloftet.

Sølested: Det sted på mølleakslen, der er en del af det forreste leje.

Sølebjælke: Den øverste tværbjælke i stubmøllens forside (ud mod vingerne). Andre steder kalder bjælken for halsbjælke, vindbjælke eller vejrbjørn.

Terne: Et bundleje for en drivbom. Ternen er anbragt på en bro. I Kappel Stubmølle er der 3 terner. Ternen til hovedkværnen befinder sig på brohesten i letteværket. Ternen til forløberens ligger forrest på sækkeloftet. Ternen til skalkværnen hviler på en bro under sækkeloftets gulv.

Vindbræt: Træplade, der sættes på vingerne for at forbedre vingernes funktion. De kaldes også stormbrætter, formentlig fordi møllen kan køre med dem alene i kraftig vind.

Øje: Hullet midt i løberens. Når kornet skal males, kommer det ned i kværnen gennem øjet i løberens.